

УДК 378.637

Б.А. БРИЛІН, А.В. КОЗИР

м. Вінниця, м. Київ, Україна

ЗДАТНІСТЬ ДО МИСТЕЦЬКОЇ РЕФЛЕКСІЇ ЯК ОЗНАКА ФАХОВОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ

У статті досліджені умови формування здатності майбутніх учителів музики до мистецької рефлексії. Визначена роль рефлексії у формуванні фахової майстерності майбутніх учителів музики.

Ключові слова: мистецька рефлексія, формування здатності до рефлексії, фахова майстерність, майбутні вчителі музики.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Діяльність учителя музики полягає у готовності та здатності до критичного осмислення, адекватному оцінюванні результатів музично-педагогічної діяльності, виборі кращих способів професійної діяльності, які характеризуються розвинутою здатністю до педагогічної та мистецької рефлексії. Рефлексія пов'язана з осмисленням людини себе як цілісної особистості, що сама реалізує і розвиває власну індивідуальність. Отже рефлексія, деякою мірою, означає самоспостереження, котре спрямовує свідомість на відтворення дійсності в мовленні (думках та бажаннях), інтелектуальних й емоційних почуттях, які визначають ставлення особистості до себе самого. Системоутворюючим фактором професіоналізму І.Зязюн визначає рефлексивну культуру, яка в цілому є "сукупністю здібностей, способів і стратегій для забезпечення усвідомлення і подолання стереотипів особистісного досвіду і діяльності шляхом їх переосмислення і висування інновацій для подолання тих проблемно-конфліктних ситуацій, які виникають в процесі вирішення професійних задач" [1, 43].

Аналіз досліджень за проблемою. На думку вчених (Е.Абдуллін, Н.Бакланова, Т.Колишева, В.Орлов, Г.Падалка, І.Сергеев, А.Хуторської та ін.) доцільно спрямовувати майбутнього вчителя на особистісно-професійний розвиток, що забезпечує стимулювання глибинного пізнання та емпатійного переживання художньо-образного змісту музичного

твору та побудови на його основi виконавського образу як нормативно-цiннiсного пiдгрунття професiйної майстерностi майбутнього фахiвця. За визначенням В.Роменця, рефлексiя є “принципом пiслядiї, який пов’язаний з формуванням фiлософської стратегiї поведiнки, а це, у свою чергу, показує характер особистостi” [4, 798]. А.Хуторської вважає, що рефлексивнiсть допомагає студенту усвiдомити свою iндивiдуальнiсть, неповторнiсть та унiкальнiсть, якi “висвiтлюються з аналізу його предметної дiяльностi” оскiльки майбутнiй вчитель проявляє себе в таких прiоритетних сферах буття та засобах дiяльностi, якi притаманнi його iндивiдуальностi [5, 310].

Метою статтi є дослiдження умов формування здатностi майбутнiх учителiв музики до мистецької рефлексiї.

Виклад основного матерiалу дослiдження. Визначення мистецької рефлексiї належить Г.Падалцi. Вона зазначила, що мистецька рефлексiя – це “усвiдомлення власних психiчних станiв i процесiв у зiставленнi з переживаннями, вiдтвореними в художньому образi, роздуми людини над власним життям, заглиблення у власнi почуття у зв’язку з вiдсутнiстю мистецького твору, у зiставленнi об’єктивного вiдображення з результатами самоаналiзу власного внутрiшнього життя” [3, 159]. Пiд час рефлексивного сприйняття мистецьких образiв мимоволi виникають питання щодо особистiсних цiнностей, вiддзеркалених у художньому творi. Занурення у глибини художнього вiдображення сприяє бiльш глибокому розумiнню мистецтва. Рефлексивне сприйняття художнiх образiв дає змогу краще сприйняти себе.

Педагогiчні завдання, спрямованi на розвиток у майбутнiх учителiв музики рефлексивної здатностi аналізувати, розмiрковувати, оцiнювати процес i результати своєї дiяльностi доцiльно розглядати в контекстi концепцiї диспозицiйної регуляцiї поведiнки особистостi, яка спiввiдносить до конкретними проблемними ситуацiями, а саме: завдання, що виникають кожен день та вiрiшуються шляхом усвiдомлення своєї позицiї та органiзацiї окремих дiй; завдання, якi пов’язанi з формуванням способiв педагогiчної взаємодiї з учнями у сферi художньо-музичної дiяльностi. Цi завдання мають довготривалий характер та пов’язанi з подоланням стереотипiв особистiсного досвiду шляхом їх переосмислен-

ня; завдання, пов'язані зі становленням системи ціннісних установок, механізмів саморегуляції, мотивів поведінки. Вони орієнтовані на подолання проблемних ситуацій, осмислення причин протиріч та складають основу конструювання подальшого розвитку.

Такий підхід дозволяє розглядати вирішення нагальних мистецьких завдань у взаємозв'язку з самовизначенням учителя, зі становленням його системи цінностей, з формуванням установок, мотивів та інтересів. Професійна рефлексія, як показала практика, сприяє усвідомленню майбутнім учителем музики змісту своєї фахової діяльності, розширенню бачення педагогічних проблем у широкому соціокультурному контексті (розвиток життєдіяльності, діяльності, навчальних дій), дозволяє вирішувати педагогічні проблеми з позиції розвитку рефлексивної культури [2, 39].

У процесі розвитку здатності майбутнього вчителя музики до мистецької рефлексії доцільно використовувати серію завдань, що дозволяють йому здобути досвід, який би рефлексивно трансформувався в усвідомлення знань. Враховуючи те, що рефлексія є процесом самопізнання внутрішнього стану, а рефлексивна діяльність дозволяє майбутнім учителям музики виявити та усвідомити основні аспекти роботи (способи, проблеми, їх вирішення, отримані результати тощо), то серію завдань доцільно спрямовувати на виявлення рефлексивної самооцінки фахової діяльності. Методика формування здатності до мистецької рефлексії складається з 7 міні-етапів, на яких студенти повинні фіксували результати рефлексивного самооцінювання.

На першому міні-етапі, у процесі вивчення курсу “Методика музичного виховання” студенти аналізують свої знання таким чином: по-перше, що їм найбільш *запам'яталось*, по-друге, що *усвідомили*, по-третє, чому *навчилися*. Так, наприклад, після лекції на тему: “Методика організації художньо-методичної та виховної роботи в хорі молодших класів загальноосвітньої школи” більшість студентів (69%) зазначили, що найбільше їм запам'ятався методичний матеріал, пов'язаний з таким підбором репертуару, який би враховував загальний розвиток школярів, їх емоційне збагачення, розширення художньо-музичного світогляду, виховання художнього смаку та артистичності. На запитання, про те, що

найбільше було усвідомлено, 78% майбутніх учителів музики відповіли, що це розділ про охорону дитячого голосу та загальних правил співочої постави. Відповідаючи на запитання, чому навчилися, більшість студентів (89%) відмітили, що це арсенал вокально-хорових навичок, яким треба поступово оволодівати протягом всього курсу навчання в Інституті мистецтв.

На другому міні-етапі, у процесі самостійної роботи, майбутні вчителі музики здійснюють роботу з хорознавчою літературою, словниками й довідниками тощо; підбирають психолого-педагогічну та мистецтвознавчу літературу на задану тему; складають есе (“Ейдос”, “Трактат”, “Лабіринт”); самостійно працюють над виконавським аналізом хорових творів; виконують анотації до музичних творів; здійснюють підготовку до участі в концертних заходах у якості виконавців тощо.

Третій міні-етап рефлексивного самооцінювання проходить на практичних заняттях з навчальним хоровим колективом, де студенти оцінюють переваги й недоліки своєї практичної роботи. Оцінювання студентами своєї хормейстерської роботи з навчальним колективом щільно пов’язане з оцінкою ефективності процесу педагогічної взаємодії (під час керівництва хором), що значно ускладнюється окремими уривчастими уявленнями майбутніх фахівців про внутрішній стан виконавців, розуміння їх емоційного настрою тощо. На цьому етапі доцільно проводити порівняльний аналіз самооцінювання студентів з експертною оцінкою конкретних видів роботи керівниками навчальних хорових колективів. Коефіцієнт співвідношення результатів оцінювання експертами та самооцінки студентів у виконанні завдань, як виявили проведені дослідження дорівнював $\pm 76\%$.

Рефлексивне самооцінювання майбутніх учителів музики на четвертому міні-етапі слід проводити за підсумками визначення ними найбільш ефективного навчального предмету, що є важливим для виконання майбутньої професійної діяльності. З точки зору більшості студентів – таким видом діяльності визнаний хоровий спів, інтенсивна робота в навчальних хорових колективах. 45% опитаних відмітили важливість їх підготовки до розвитку художньо-асоціативного фонду на фахових дисциплінах, але домінуючою серед них

була відзначена робота, що здійснюється у процесі навчальної діяльності в рамках курсу “Методика музичного виховання”. Спільна діяльність у процесі виконання рефлексивних завдань у рамках цієї дисципліни ініціює виконання цього типу завдань і на інших заняттях.

На п'ятому міні-етапі рефлексивного самооцінювання студенти визначали, з чим пов'язані основні труднощі навчального процесу, які фахові дисципліни складають для них найбільшу перешкоду в подальшому зростанні. З цього приводу 89% реципієнтів назвали цикл музично-теоретичних дисциплін, на яких вони тільки запам'ятовують значну кількість музично-навчального матеріалу часто недостатньо усвідомлюючи його. Дослідження виявили необхідність використання таких навчальних засобів, які б допомагали студентам зрозуміти сутність навчання, усвідомити механізми пізнання та мисленнєвої діяльності, адже без урахування рефлексивності майбутні вчителі музики в умовах інститутів мистецтв та музично-педагогічних факультетів педагогічних університетів не можуть закріпити отримані знання.

Шостий міні-етап виконання цієї серії завдань майбутніми вчителями музики полягав в осмисленні свого початкового рівня уявлень про фахові знання, уміння й навички та співставлення їх з кінцевим результатом, при чому студенти самостійно визначали ті якісні зміни, які відбулись за цей час. Ця робота була, в основному, проведена на індивідуальних заняттях з хорового диригування, але з урахуванням інших фахових дисциплін. На даному етапі рефлексія, як джерело внутрішнього досвіду, була не тільки засобом самопізнання, а й необхідним інструментом мислення.

На сьомому міні-етапі майбутні вчителі музики, на основі проведеного рефлексивного самооцінювання, визначали подальші завдання, які були спрямовані на рефлексивний акме-розвиток. Ця робота стала для студентів етапом усвідомлення здійсненої діяльності з метою фіксації результатів та підвищення її ефективності у подальшій практичній діяльності. Як показав експеримент, на основі вивчення рефлексивності особистості, можна не лише обмірковувати подальшу діяльність, а й структурно її планувати за визначеними результатами особливостей попередньої роботи. Виконанні завдання допомагають студентам сформулювати отриманні

результати, перерозподілити основні завдання, що пов'язані з подальшою практичною діяльністю, зкорегувати поставлені цілі.

У серію розглянутих нами завдань з формування мистецької рефлексії майбутніх учителів музики входив розвиток перцептивної функції рефлексії, яка яскраво проявляється у процесі підготовки студентів до хорової діяльності на практикумі роботи з навчальним хором. Перцептивні методи діагностики допомагають студентам визначати внутрішній стан виконавців, виявляти їх здатність до ідентифікації з мистецтвом, зрозуміти їх емоційний стан у процесі хорових занять. На цьому етапі роботи цінною якістю майбутнього керівника хорового колективу студенти відзначали педагогічну чутливість, котра ґрунтується на всебічних та глибинних знаннях творчих та індивідуальних особливостей учасників хорового колективу. Особливого значення у процесі цієї роботи набувають спостережливість та уважність, про що засвідчили більшість реципієнтів, адже вони допомагають майбутнім хормейстерам безпомилково визначати свої сильні сторони, що є особливо важливим на початковому етапі роботи з навчальним хором.

У процесі використання цієї серії завдань провідну роль виконують керівники навчальних хорових колективів, які виступають у ролі експертів, адже вони як досвідчені фахівці одразу помічають слабкі сторони студентів, негайно надають їм допомогу, спрямовуючи роботу в потрібне русло. При цьому сугестивний вплив керівника навчального хорового колективу повинен мати опосередкований характер, що створює оптимальні можливості для роботи майбутнього фахівця, який ще не має достатнього досвіду роботи, що дозволило не регламентувати його самостійні дії, не підкоряти своїм задумам. Адже від цих перших спроб роботи з хором, багато в чому залежить подальша професійна діяльність майбутнього вчителя музики. Для того, щоб перед студентами повно та яскраво була розкрита система професійної роботи диригента над хоровим твором, керівнику навчального хорового колективу потрібно керуватись перцептивною функцією, уважно прислухаючись до прагнень майбутніх фахівців, уміти доступно й коректно пояснити та методично обґрунтувати свої художні вимоги, зауваження, тощо.

Пiдготовка майбутнього вчителя до мистецької рефлексiї, створення установки на активну творчу дiяльнiсть спрямована на самопiзнання та самовдосконалення. Провiдна роль у цьому процесi належить рефлексивному аналізу, котрий полягає у розвитку в майбутнього вчителя музики творчих здiбностей, художньо-iнтуїтивного прогнозування, самоконтролю за процесом прийняття власних рiшень та втiлення їх у практичнi дiї. Система критично-рефлексивних дiй складається з нормативно-регулятивного (знання та досвiд), афективного (емоцiйно-мотивацiйного), когнiтивно-операцiйного (помiркованого) та поведiнкового аспектiв. Особистiсну концепцiю взаємодiї вчителя музики у процесi професiйної дiяльностi характеризують рефлексивнi (цiннiснi орієнтацiї, смаки, iдеали) механiзми. Рефлексивний компонент включає розвиток самосвiдомостi та самореалiзацiї, що сприяє спрямуванню самооцiнки студентiв у русло адекватностi, тобто передбачає усвiдомлення специфiчних особливостей, котрi часто актуалiзуються та iнтуїтивно засвоюються. Поєднання логiчної виваженостi та емоцiйної насиченостi навчального процесу на заняттях з хорового диригування, хоровознавства, методики музичного виховання, хорового класу виховують у майбутнiх фахiвцiв здатнiсть до рефлексивного самооцiнювання. Тiльки за умови взаємозв'язку логiчної виваженостi та емоцiйної насиченостi навчального процесу можна спонукати майбутнiх фахiвцiв до глибокого проникнення у сутнiсть мистецького твору.

Висновки. Виявлення мiри здатностi майбутнiх учителiв музики до мистецької рефлексiї дозволяє їм з'ясувати мiру педагогiчного та музично-творчого осмислення феномена професiйної майстерностi з позицiї рефлексiї, що позначається виявленням адекватностi емоцiйного сприймання музично-педагогiчних ситуацiй з встановленими рефлексивно-смысловими характеристиками; активiзацiї самоспостереження та аналізу чинникiв, що впливають на якiсть музично-хорової дiяльностi студентiв; стимулюваннi артистизму та ступенi iдентифiкацiї з мистецтвом; творчого самовираження у музично-виконавськiй дiяльностi; розвиненостi художньо-асоцiативного фонду майбутнiх учителiв музики. Результати дослiдження свiдчать про те, що найбільш повно

гуманістичний характер мистецького навчання реалізується у процесі індивідуально-рефлексивного підходу до студентів.

Література:

1. Зязюн І.А. Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи: зб. наук. пр. / І.А.Зязюн. – К.: КПЕК, 2003. – 679 с.
2. Кольшєва Т.А. Подготовка учителя музыки к профессиональной рефлексии в системе высшего педагогического образования: учеб. пособ. /Т.А. Кольшєва [под ред. Э. Б. Абдуллина]. – М., 1997. – С. 35–56.
3. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) /Галина Микитівна Падалка. – К.: Освіта Україна, 2008. – 274 с.
4. Роменець В.А. Історія психології: ХІХ – початок ХХ століття. навч. посіб. /Володимир Андрійович Роменець. – К.: Либідь, 2007. – 830 с.
5. Хуторской А.В. Современная дидактика: учеб. пособие. 2-е изд., переработ. /Андрей Викторович Хуторской. – М.: Высш. шк., 2007. – 638 с.

Б.А. БРЫЛИН, А.В. КОЗЫРЬ

СПОСОБНОСТЬ К ХУДОЖЕСТВЕННОЙ РЕФЛЕКСИИ КАК ПРИЗНАК ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО МАСТЕРСТВА БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ МУЗЫКИ

В статье исследованы условия формирования способности будущих учителей музыки к художественной рефлексии. Определена роль рефлексии в формировании профессионального мастерства будущих учителей музыки.

Ключевые слова: художественная рефлексия, формирование способности к рефлексии, профессиональное мастерство, будущие учителя музыки.

B.A. BRILIN, A.V. KOZYR

CAPACITY FOR AN ARTISTIC REFLECTION AS A SIGN OF PROFESSIONAL TRADE OF FUTURE MUSIC MASTERS

In the article investigational terms of forming of ability of future music masters are to the artistic reflection. A certain role of reflection is in forming of professional trade of future music masters.

Keywords: artistic reflection, forming of capacity for a reflection, professional trade, future music masters.